

ALBAŃSKIE KONTEKSTY DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ KAZIMIERZA MIJALA W LATACH 1966–1978 (W ŚWIELE DOKUMENTÓW KOMITETU CENTRALNEGO ALBAŃSKIEJ PARTII PRACY)

TADEUSZ CZEKALSKI

ABSTRACT. *Albanian contexts of Kazimierz Mijał's political activity in 1966–1978 (in documents from Central Committee of Albanian Party of Labour).* The article discusses the twelve-year period of political activity of Kazimierz Mijał, leader of the Communist Party of Poland, in Albania, where he stayed after fleeing Poland. In the plans of the Party of Labour of Albania leadership, Mijał's group was seen as a potential factor in destabilizing the political situation in Poland and, at the same time, strengthening the political position of Albanian communists in relation to China. The plans to use Mijał in Albanian political plans ended in failure and the party he led was incapable of effective actions. In 1978 he left Tirana for Beijing, where he continued his cooperation with the Communist Party of China.

STRESZCZENIE. Artykuł stanowi próbę analizy dwunastoletniego okresu działalności politycznej, Kazimierza Mijała, przywódcy Komunistycznej Partii Polski w Albanii, w której przebywał po ucieczce z Polski. Analiza dokumentów Komitetu Centralnego Albańskiej Partii Pracy wskazuje na cele, które przyświecały Albańczykom wspierającym działalność polityczną Mijała – dążenie do destabilizacji sytuacji systemu władzy w Polsce, a także poszukiwanie sojuszników, wzmacniających pozycję partii albańskiej wobec Pekinu. Plany wykorzystania Mijała do realizacji albańskich celów politycznych zakończyły się niepowodzeniem, a kierowana przez niego partia okazała się niezdolna do prowadzenia efektywnej polityki. W 1978 Mijał opuścił Albanię i wyjechał do Chin, gdzie kontynuował swoją działalność polityczną.

Autor: Tadeusz Czekalski, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Instytut Historii, ul. Gołębia 13, 31-007 Kraków, Polska, tadeusz.czekalski@uj.edu.pl, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8494-1769>

Keywords: Party of Labour of Albania, Anti-revisionism, Communist Party of Poland, Kazimierz Mijał, Maoists, Tirana

Słowa kluczowe: Albańska Partia Pracy, antyrewizjonizm, Komunistyczna Partia Polski, Kazimierz Mijał, maoiści, Tirana

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XXXII, Poznań 2025, Wydawnictwo Wydziału Historii UAM, pp. 177–194, ISBN 978-83-67284-72-1, ISSN 0239-4278. Polish text with summaries in English and Polish

<https://doi.org/10.14746/bp.2025.32.9>

Postać Kazimierza Mijala przywoływana jest współcześnie jako symbol jednego z najbardziej osobliwych ruchów odśrodkowych, które narodziły się w łonie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w toku jej ponad czterdziestoletniej historii¹. Secesja, której efektem stało się powołanie do życia Komunistycznej Partii Polski (tzw. mijalowców) zyskała osobliwy wymiar egzotyki, odkąd kierownictwo partii w osobie samego Mijala przeniosło się do stolicy Albanii, Tirany. Trwający dwanaście lat albański okres aktywności politycznej K. Mijala, który stanowi przedmiot zainteresowania niniejszego artykułu był już wielokrotnie badany przez polskich historyków, korzystających głównie z dokumentów zgromadzonych w polskich archiwach. W mniejszym stopniu, z uwagi choćby na barierę językową polscy autorzy wykorzystywali archiwalia albańskie, znajdujące się obecnie w zasobach Archiwum Państwowego w Tiranie (Arkivi i Shtetit)². Wśród tych dokumentów, które zostały udostępnione historykom szczególne znaczenie należy przypisać zespołowi Komitetu Centralnego Albańskiej Partii Pracy, który bezpośrednio od strony politycznej i ideologicznej nadzorował działalność Mijala w czasie jego pobytu w Tiranie.

EUROPEJSKI SOJUSZNIK CHIN

W latach 60. XX wieku albańskie państwo komunistyczne i kierująca nim Albańska Partia Pracy przerwała trwającą od 1944 r. bliską współpracę z państwami Bloku Wschodniego początkowo w wymiarze politycznym, a od 1968 r. także wojskowym, po wystąpieniu ze struktur Układu Warszawskiego. Narastający kryzys w relacjach dwustronnych, od chwili objęcia władzy przez Nikitę Chruszczowa był związany nie tylko z kontestowaną przez kierownictwo APP polityką destalinizacji, ale także z odmiennymi wizjami rozwoju gospodarki albańskiej i strategii jej wspierania przez Moskwę. Sygnałem ostrzegawczym dla kierownictwa partii albańskiej stały się obrady Konferencji Komitetu Miejskiego partii komunistycznej w kwietniu 1956 w Tiranie. Próba obalenia Envera Hodży i jego najbliższych współpracowników przez część stołecznego aparatu partyjnego zakończyła się niepowodzeniem i falą represji. Ich ofiarą

¹ W latach 1945–1947 Kazimierz Mijał sprawował urząd prezydenta Łodzi, a następnie w latach 1947–1950 kierował kancelarią cywilną prezydenta RP, Bolesława Bieruta. W latach 1950–1952 kierował resortem gospodarki komunalnej, zaś w latach 1952–1956 kierował Urzędem Rady Ministrów w randze ministra. Do marca 1959 r. zasiadał w Komitecie Centralnym PZPR. Usunięty z tego stanowiska pełnił funkcję dyrektora Banku Inwestycyjnego, a po utracie i tego stanowiska trafił do Zjednoczenia Przemysłu Maszyn Ciężkich „Zemak”; zob. P. Gasztold, *Maoizm nad Wisłą? Działalność Komunistycznej Partii Polski Kazimierza Mijala*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 2, s. 192–194.

² Do dokumentów albańskich odwoływał się Przemysław Gasztold; idem, *Gardiani i Doktrinës: Kazimierz Mijał, Shqipëria dhe Partia Komuniste e Polonisë*, „Politikja” 2017, nr 2, s. 150–164.

padli w większości działacze, oskarżani o bliską współpracę z Moskwą³. Obawy Ho-dży, że prowadzona przez Chruszczowa polityka destalinizacji pozbawi go władzy, podobnie jak stało się to z innymi przywódcami państw Bloku Wschodniego skłania-ły do poszukiwań nowego sojusznika i protektora Albanii. Na szczęście dla Hodży spór sowiecko-albański rozgrywał się w tle znacznie poważniejszego konfliktu so-wiecko-chińskiego o przywództwo nad obozem państw socjalistycznych. Korzysta-jąc z poparcia Komunistycznej Partii Chin, Albania mogła w 1961 r. zerwać współ-pracę z ZSRR i z państwami Bloku Wschodniego⁴. Chiński patronat nad Albanią miał jednak w przeciwieństwie do sowieckiego szereg istotnych ograniczeń, wynikających zarówno z odległości geograficznej, dzielącej oba kraje, jak również wolumenu chiń-skiej pomocy ekonomicznej, której wielkość i tempo dostaw mogło stanowić rozcza-rowanie dla Albańczyków, pamiętających jeszcze intensywną współpracę z Blokiem Wschodnim w początkach lat 50⁵.

Poczucie osamotnienia, którego mogła doświadczać Albania w latach 60. na kon-tynencie europejskim wzmacniało przekonanie o niezmiennie agresywnych zamia-rach sąsiadów: Grecji i Jugosławii, co sprzyjało kształtowaniu politycznej retory-ki „oblężonej twierdzy prawdziwego socjalizmu” i gotowości do nieuchronnej, jak mogło się wydawać, wojny. Z drugiej strony sojusz albańsko-chiński sprzyjał skłon-nościom do megalomanii przywódcy APP, Envera Hodży, dla którego identyfikacja z prochińską odmianą komunizmu otwierała perspektywy przekroczenia granicy al-bańskiego zaścianka i odegrania roli przywódcy ruchu komunistycznego w Europie. W tym kontekście niezwykle irytujące dla prestiżu albańskiego przywódcy stawało się zainicjowanie we wrześniu 1961 r. w Belgradzie Ruchu Państw Niezaangażowa-nych, dzięki któremu osobisty wróg Hodży, przywódca Związku Komunistów Jugo-sławii, Josip Broz Tito zyskał znaczącą pozycję na arenie międzynarodowej, o któ-rej on mógł tylko pomarzyć. Pewne nadzieje na możliwość uzyskania przez Envera Hodżę wiodącej pozycji w międzynarodowym ruchu komunistycznym stwarzało po-wstanie w 1964 r. tzw. Funduszu Solidarności. Struktura ta, pozostająca pod kontrolą Wydziału Zagranicznego KC APP w szczytowym okresie swojego rozwoju dyspono-wała funduszem 100 tys. dol. rocznie, przeznaczonym na wspieranie środowisk i po-lityków, sprzyjających prochińskiej, a więc także proalbańskiej wizji komunizmu⁶. Znaczną część środków Funduszu przeznaczano na polityków komunistycznych

³ Według współczesnych historyków albańskich nie ma jednoznacznych dowodów na to, że kwiet-niowy bunt został zainspirowany przez ambasadę ZSRR; zob. A. Lalaj, *Konferenca e Partisë e Tiranës, një pranverë e dështuar e së majtës në Shqipëri (14–19 prill 1956)*, „Studime historike” 2009, nr 1–2, s. 112.

⁴ 25 listopada 1961 r. wiceminister spraw zagranicznych ZSRR, Nikołaj Firiubin przekazał kierują-cemu albańską placówką dyplomatyczną w Moskwie Gacowi Maziemu notę, w której informował o wy-cofaniu personelu dyplomatycznego z Tirany i zerwaniu stosunków dyplomatycznych z Albanią; Archi-wum Państwowe w Tiranie [dalej: AQSh], Fondi 14/AP, OU, 1961, d. 47, s. 1.

⁵ E. Mehilli, *From Stalin to Mao. Albania and the socialist world*, London 2017, s. 213.

⁶ M. Vickers, J. Pettifer, *Albania: from anarchy to a Balkan identity*, London 1999, s. 232–233.

z krajów Azji i Ameryki Południowej, którzy wykazywali sympatie dla maoizmu i po opuszczeniu krajów ojczystych znaleźli schronienie w Albanii⁷. Fikcja nielicznych, często jednoosobowych partii reprezentujących komunistów Indonezji czy Ekwadoru działających w Tiranie miała podtrzymywać przekonanie o istnieniu międzynarodówki partii komunistycznych, działających pod patronatem Tirany⁸. W porównaniu z ugrupowaniami wywodzącymi się z Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej europejskie środowiska maoistowskie były stosunkowo nieliczne i pozbawione realnego wpływu politycznego w krajach, z których się wywodziły⁹.

EUROPEJSKI PROJEKT PARTII PROALBAŃSKICH

W relacjach z Pekinem partia albańska miała zbyt mało atutów, aby wobec chińskiego sojusznika występować jako równoprawny podmiot. Nadzieje na zmianę tej sytuacji stwarzał plan zbudowania koalicji „partii antyrewizjonistycznych”, sterowanych przez Tiranę, które z małej i niewiele znaczącej w Europie Albańskiej Partii Pracy miała uczynić wpływową siłę polityczną w skali międzynarodowej. Wśród europejskich ugrupowań komunistycznych, z którymi wiązano nadzieje, że mogą w przyszłości podążać w kierunku wytyczonym przez APP rolę wiodącą przypisywano grupie włoskich komunistów, kontestującej prosowiecką orientację kierownictwa Włoskiej Partii Komunistycznej. Szczególnie intensywne działania zmierzające do utworzenia proalbańskiej partii we Włoszech prowadzono za pośrednictwem placówek dyplomatycznych w latach 1963–1964¹⁰. Nieskuteczność tych działań potwierdził w listopadzie 1964 r., w jednym ze swoich listów Enver Hodża, pisząc o „towarzyszach włoskich, którzy nie byli ani fizycznie, ani duchowo zdolni do przeprowadzenia rewolucji”¹¹. Fiasko projektu włoskiego skłaniało do poszukiwania na kontynencie europejskim kolejnych środowisk politycznych, które mogłyby odegrać aktywną rolę w realizacji antychruszczowowskiej kampanii, organizowanej przez Albańską Partię Pracy. Zauważalny wzrost aktywności dyplomatów albańskich działających w Warszawie wynikał z przekonania, że w żadnym innym z krajów Bloku

⁷ E. Mëhilli, *From Stalin to Mao*, s. 218.

⁸ A. Krecka, *Marrëdhëniet politike mes Shqipërisë dhe Kinës në vitet '70*, „Polis” 2014, nr 13, s. 131.

⁹ W tym międzynarodowym środowisku komunistów działających w Tiranie znalazło się kilku odstępców z zachodnioeuropejskich partii komunistycznych, by wspomnieć choćby przybyłego ze Szwajcarii Nilsa Anderssona czy hiszpańskiego aktywistę José Catalána Deusa. Większość z nich w czasie pobytu w Albanii ograniczyło się do współpracy w przygotowywaniu audycji propagandowych Radia Tirana, nie rozwijając szerszej działalności politycznej; zob. E. Mëhilli, *Radio and evolution: Tirana via Bari, from Moscow to Beijing* [w:] *Europe's internationalists: rethinking the history of internationalism*, red. J. Reinisch, D. Brydan, London 2021.

¹⁰ S. Boçi, *Partia e Punës se Shqipërisë në kërkim të nje qendre gravitacioni për grupet marksiste leniniste ne Itali (1963(1963–1966)*, „Studime historike” 2019, nr 1–2, s. 128–138.

¹¹ Ibidem, s. 148.

Wschodniego wrogość wobec Moskwy nie była tak powszechna jak w Polsce, a stereotyp Polaków jako wiecznych spiskowców jeszcze bardziej sprzyjał przekonaniu, że to w tym kraju partia albańska powinna poszukiwać sojuszników. Krytyczne oceny polityki Władysława Gomułki, formułowane przez KC APP, a także przekonanie, iż Polska „zrywa więzi przyjaźni z ZSRR”¹² spowodowały, że ambasada Albanii w Warszawie już od 1956 r. zbierała informacje o prominentnych działaczach PZPR, którym przypisywano postawę wrogości czy też niechęci wobec W. Gomułki. Od marca 1962 r. albańscy dyplomaci na polecenie ambasadora Bato Karafiliego rozpoczęli rozmowy sondażowe „w terenie” z osobami, które w przeszłości przebywały na terytorium Albanii lub wykazywały zainteresowanie tematyką albańską¹³. W gronie rozmówców Hajri Çausiego znaleźli się inżynierowie i robotnicy zatrudnieni w Stoczni Gdańskiej, inny z albańskich wysłanników Jovan Andoni nawiązał kontakty z przedstawicielami środowiska naukowego, zainteresowanymi tematyką bałkańską – Henrykiem Batowskim, Wacławem Cimochońskim i Janem Reychmanem¹⁴. Rozmowy te zdominowała krytyczna ocena sytuacji gospodarczej w kraju, ale także przekonanie o konieczności utrzymania bliskich relacji między Polską, a Albanią. Nieco inny charakter przybrała rozmowa Andoniego z nieznanym z nazwiska inżynierem ze Stoczni Gdańskiej, który swojego albańskiego rozmówcę przekonywał o narastającym niezadowoleniu w środowisku stoczniowców i o planach zorganizowania strajku w Stoczni¹⁵. Trudno o jednoznaczną ocenę przydatności tych rozmów, jednak w opinii ambasadora albańskiego zarówno pracownicy Stoczni, którzy w przeszłości przebywali w Albanii, jak też naukowcy, z którymi się spotkał nadspodziewanie dobrze znali realia albańskie i byli pełni uznania dla przemian, które dokonały się w tym kraju w okresie komunizmu.

GENEZA KOMUNISTYCZNEJ PARTII POLSKI (MIJALOWCÓW)

Największe nadzieje strona albańska wiązała ze środowiskiem dysydenckim, działającym w strukturach Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Kształtowanie się środowiska secesyjnego w partii stanowiło jedną z konsekwencji czystek w centralnym aparacie partyjnym, które rozpoczęły się w 1954 r., pod naciskiem Moskwy, a kontynuowane były po przejściu władzy przez Władysława Gomułkę¹⁶. Od roku 1957 w Warszawie zbierało się nieformalne grono dyskutantów, krytycznych wobec

¹² J. Tebinka, *Uzależnienie czy suwerenność? Odwilż październikowa w dyplomacji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 2010, s. 114.

¹³ AQSh, Fondi 14APSTR, 1962, d. 664, s. 1–10.

¹⁴ Ibidem, s. 16.

¹⁵ Ibidem, s. 13.

¹⁶ Zob. M. Szumiło, *Elita PZPR w latach 1948–1955 – mechanizmy zmian kadrowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 17, t. 144, nr 4, s. 724–726.

przemian popaździernikowych, a także wobec polityki rządzącej partii¹⁷. Postacią wiodącą w tym środowisku stał się dziennikarz Lech Opiełiński, a po jego śmierci w 1962 r. dziennikarz i wydawca Józef Śnieciński i Krzysztof Jarzębski, urzędnik w ministerstwie finansów¹⁸. Większość uczestników spotkań stanowili działacze PZPR, związani z Towarzystwem Przyjaźni Polsko-Chińskiej i wydawanym w Warszawie miesięcznikiem „Chiny”¹⁹. To samo grono odwiedzało także regularnie budynek ambasady albańskiej w Warszawie, głównie przy okazji imprez organizowanych w ramach świąt narodowych. Dokumenty albańskie nie pozwalają jednoznacznie stwierdzić, kiedy rozpoczęła się współpraca partii albańskiej z „polskimi rozłamowcami”. Leonard Zissi, pracujący w ambasadzie albańskiej w Warszawie wskazywał na kontakty nawiązane podczas wizyty polskiej delegacji partyjno-państwowej w 1952 r. w Tiranie, w składzie której znalazł się późniejszy działacz KPP Hilary Chełchowski²⁰.

Za pośrednictwem obu ambasad członkowie grupy otrzymywali materiały w języku rosyjskim, przedstawiające stanowisko strony chińskiej w sporze z Moskwą²¹. Współpraca z ambasadą albańską zaowocowała wydaniem przy pomocy Albańczyków (w kilkutysięcznym nakładzie) anonimowej broszury „W walce zwycięstwo. Bierność i milczenie to zguba”, krytykującą politykę ekipy W. Gomułki jako przejaw rewizjonizmu i stawiającą gomułkowszczyznę na równi z titoizmem²². Broszura miała dotrzeć do uczestników IV Zjazdu PZPR, który rozpoczął obrady w czerwcu 1964 r.²³ Znaczną część broszur przechwycili funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa, którzy wkrótce dokonali zatrzymań 35 osób, którym przypisywano powiązania ze środowiskiem skupionym wokół Józefa Śnie-

¹⁷ A. Grabski, *Z dziejów lewicy antyrewizjonistycznej w Polsce Ludowej (1964–1965)* [w:] *Parlamentaryzm, konserwatyzm, nacjonalizm. Sefer jowel. Studia ofiarowane prof. Szymonowi Rudnickiemu*, red. Jolanta Żyndul, Warszawa 2010, s. 71–73. W spotkaniach uczestniczyło ok. 20–30 osób; K. Lesiakowski, *Mieczysław Moczar „Mietek” – biografia polityczna*, Warszawa 1998, s. 269.

¹⁸ M. K. Gnońska, *Promoting the “China Way” of communism in Poland and beyond during the Sino-Soviet Split: the case of Kazimierz Mijal*, 2018, t. 18, nr 3, s. 349; A. Grabski, op. cit., s. 72–73.

¹⁹ M. K. Gnońska, op. cit., s. 349. Zasady konspiracji, których przestrzegali uczestnicy spotkań pozwoliły Mijalowi, który regularnie kontaktował się tylko ze Śniecińskim wypierać się przed organami kontroli partyjnej powiązań z całą grupą.

²⁰ D. Kaloci, *Për Mijalin, polakët përzhunë ambasadorin tonë Koço Prifti, dhe Hysni Kapo më ngarkoi një mision sekret, ku në një pyll jashtë Varshavës/ Dëshmia e ish-diplomatit*, <https://memorie.al/per-mijalin-polaket-perzhune-ambasadorin-tone-koco-prifti-dhe-hysni-kapo-me-ngarkoi-nje-mision-sekret-ku-ne-nje-pyll-jashte-varshaves-deshmia-e-ish-diplomatit/> [dostęp: 9.06.2025].

²¹ A. Grabski, op. cit., s. 73.

²² M. Łuczak, *A imię jego 34. Postępowanie karne wobec sygnatariuszy listu 34 i popierających go pisarzy*, Warszawa 2022, s. 122; M. Rakowski, *Dzienniki polityczne 1963–1966*, Warszawa 1999, s. 350–357. Broszura pojawiła się w Warszawie, Katowicach i Łodzi zimą 1963/1964; zob. P. Gasztold-Señ, *Albańsko-chińska pomoc w rozpowszechnianiu bezdebitowych druków Komunistycznej Partii Polski (Mijala)* [w:] *Czas bibuły. Mechanizmy – ludzie – idee*, red. R. Wróblewski, t. 2, Wrocław 2013, s. 71. Za autora broszury uznawano Józefa Śniecińskiego choć Mijal, będąc już w Albanii, sam sobie przyznawał jej autorstwo; zob. A. Grabski, op. cit., s. 75; K. Mijal, *Ostatni towarzysz*, s. 11.

²³ J. Eisler, *Marzec 1968 – geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 1991, s. 28.

cińskiego. W listopadzie 1964 r. w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie odbył się proces „antypartyjnej grupy Śniecińskiego” – sześciu najbardziej aktywnych działaczy grupy, których skazano na kary kilku lat więzienia²⁴. W toku procesu pojawiało się wielokrotnie nazwisko Dilavera Pino, sekretarza ambasady albańskiej, którego warszawskie mieszkanie miało stanowić jedno z kluczowych ośrodków dystrybucji nielegalnych druków²⁵.

Po aresztowaniu Śniecińskiego, środowisko, którym kierował nie zaprzestało działalności, ale podjęło ważny krok w stronę jego instytucjonalizacji. 4 grudnia 1965 r. w mieszkaniu Czesława Blicharskiego w Warszawie doszło do reaktywacji Komunistycznej Partii Polski²⁶. Nazwa ugrupowania w pełni świadomie nawiązywała do formacji politycznej działającej w Polsce międzywojennej. Na czele Tymczasowego Komitetu Centralnego partii stanął Kazimierz Mijal, a w składzie Biura Politycznego znaleźli się: Władysław Dworakowski, Stanisław Brodziński, Józef Rygliszyn i Marian Potapczuk²⁷. Powstanie w Polsce ugrupowania politycznego, złożonego z odsuniętych na boczny tor działaczy, kojarzonych ze środowiskiem twardegołowych (tzw. natolińczyków), które identyfikowało się z chińską wizją komunizmu otwierało przed kierownictwem albańskiej partii komunistycznej niezwykle możliwości kierowania „sojuszniczą partią”, działającą na kontynencie europejskim, do tego stosunkowo liczną w porównaniu do kanapowych partii azjatyckich i afrykańskich, działających w Tiranie.

Świadomość zagrożenia ze strony Służby Bezpieczeństwa skłoniła kierownictwo KPP do podjęcia radykalnych działań. Z pomocą ambasady albańskiej w Warszawie przygotowano ucieczkę z kraju Kazimierza Mijala, który miał nadal z bezpiecznego miejsca kierować działaniami partii. Początkowo planowano także wyjazd Stanisława Dworakowskiego, ale ostatecznie ten pomysł zarzucono pod groźbą dekonspiracji całego przedsięwzięcia. 14 lutego 1966 r. Mijal opuścił Polskę, legitymując się paszportem dyplomatycznym na nazwisko Serveta Mehmetko²⁸. Opera-

²⁴ Nieformalny przywódca grupy Józef Śnieciński otrzymał najwyższy wyrok – 2 lat i 6 miesięcy więzienia. W kwietniu 1965 r. Sąd Najwyższy zmienił wyrok sądu pierwszej instancji, skazując Śniecińskiego na karę 3 lat i 6 miesięcy więzienia, zaś pozostałe cztery osoby na kary po trzy lata więzienia; zob. A. Grabski, op. cit., s. 88.

²⁵ A. Dziuba, *Wyznawcy Mao Zedonga i Envera Hoxhy. Maoiści w Polsce i w województwie katowickim*, „CzasyPismo. O historii Górnego Śląska” 2017, nr 2, s. 165. Akta procesu „grupy Śniecińskiego” odnajdujemy także wśród dokumentów ambasady Albanii w Warszawie; AQSh, Fondi 14APSTR, 1965, d. 703, s. 4–7.

²⁶ P. Gasztold, *Towarzysze z betonu. Dogmatyzm w PZPR 1980–1990*, Warszawa 2019, s. 60.

²⁷ M. Łuczak, op. cit., s. 122–123.

²⁸ W opinii Jerzego Eislera władze polskie były w pełni świadome kontaktów utrzymywanych przez Mijala z ambasadą Albanii w Warszawie, żywiąc przekonanie, że Albańczycy pomogą mu w ucieczce z kraju; J. Eisler, op. cit., s. 29. Zob. także W. Namiotkiewicz, *Byłem sekretarzem Gomułki*, rozm. G. Sołtysiak, Warszawa 2002, s. 44. Servet Mehmetko, którego personaliami posługiwał się Mijal, był wysokiej rangi urzędnikiem albańskiego wywiadu i następnego dnia po wyjeździe Mijala także opuścił Polskę; R. Skobelski, *Stosunki polsko-albańskie w latach 1956–1970*, „Limes. Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej”, 2008, nr 1, s. 287.

cję ucieczki Mijala ze strony albańskiej nadzorował Jonuz Mersini, wysokiej rangi funkcjonariusz Służby Bezpieczeństwa (*Sigurimi*), zajmujący się wywiadem politycznym, który w tym celu przybył do Polski²⁹. Poprzez Berlin Zachodni, Francję i Włochy Mijal dotarł ostatecznie promem do portu Durrës, gdzie oczekiwał na niego Koci Zengo, urzędnik Komitetu Centralnego APP. Zengo był absolwentem studiów trenerskich Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, dzięki czemu doskonale władał językiem polskim i w czasie pobytu Mijala w Albanii pełnił rolę jego tłumacza, pośrednicząc w kontaktach polskiego gościa z kierownictwem APP³⁰. W czasie pobytu w Albanii prawdziwa tożsamość Mijala była utrzymywana w tajemnicy, a on sam posługiwał się nadal fałszywymi dokumentami, które otrzymał przed ucieczką z Polski³¹. Prawdziwe personalia „gościa z Polski” znało tylko kilka osób z kierownictwa partii. Rezydencją Mijala na czas jego pobytu w Albanii pozostawała okazała willa w Tiranie, strzeżona przez służby mundurowe i funkcjonariuszy *Sigurimi*, a także druga willa w Durrës, przeznaczona do celów wypoczynkowych.

Zadanie utrzymywania kontaktów pomiędzy przywódcą KPP, a kierowaną przez niego partią w kraju miały realizować odpowiednie struktury albańskiej partii komunistycznej, tylko w uzasadnionych sytuacjach korzystające ze wsparcia placówek dyplomatycznych. Po rozłamie sowiecko-albańskim w 1961 r. nie doszło do obniżenia rangi kontaktów dyplomatycznych między Polską, a Albanią, co nadawało szczególne znaczenie kontaktom polsko-albańskim, na tle pozostałych krajów Bloku Wschodniego³². Dopiero ujawnienie wsparcia, jakiego udzieliła ambasada Albanii w Warszawie w ucieczce Mijala doprowadziło do uznania ambasadora Albanii w Polsce Koço Priftiego za *persona non grata*, a w ramach retorsji do odwołania w marcu 1966 r. ambasadora Stanisława Rogulskiego z Tirany³³. Placówkami

²⁹ D. Mustafai, *Sipas porosive nga qendra në Tirane në vitin 1958 u takova me Fan Stiljan Nolin në kishën e tij fshehurazi natën de ai më tha për udhëheqjen tonë/ Dëshmia e rrallë e ish-drejtorit të zbulimit*, <https://memorie.al/sipas-porosive-nga-qendra-ne-tirane-ne-vitin-1958-u-takova-me-fan-stiljan-nolin-ne-kishen-e-tij-fshehurazi-naten-dhe-ai-me-tha-per-udheheqjen-tone-deshmia-e-rralle-e-ish-drej/> [dostęp: 9.06.2025].

³⁰ D. Kaloci, *Si e shoqërova për 12 vite kryekomunistin e Polonisë, që rrinte ilegalisht në vila sekrete, ku vinin Enveri, Ramizi dhe.../ Dëshmia e rrallë e përkthyesit*, <https://memorie.al/si-e-shoqerova-per-12-vite-kryekomunistin-e-polonise-qe-rrinte-ilegalisht-ne-vila-sekrete-ku-vinin-enveri-hysniu-ramizi-dhe-deshmia-e-rralle-e-perkthyesit/> [dostęp: 9.06.2025].

³¹ Polskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych aż do 1967 r. nie miało pewności, co do miejsca pobytu K. Mijala, po wyjeździe z kraju. Dopiero działania operacyjne pozwoliły we wrześniu 1967 r. jednoznacznie stwierdzić, że stałym miejscem pobytu uciekiniera stała się Tirana; zob. W. Bagiński, *Początki działalności wywiadowczej Departamentu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w krajach Bloku Wschodniego*, „Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2020, nr 18, s. 24.

³² Wkrótce po zerwaniu sowiecko-albańskich stosunków dyplomatycznych w grudniu 1961 r. z Tirany wyjechali ambasadorowie Czechosłowacji, NRD i Węgier; R. Skobelski, *Stosunki polsko-albańskie w latach 1956–1970*, op. cit., s. 277.

³³ R. Skobelski, *Stosunki polsko-albańskie*, op. cit., s. 288; D. Kaloci, *Pranimi i Mijalit në Shqipëri, prishi marrëdhëniet me Poloninë*, „Gazeta Shqiptare” 22 shkurt 2002, s. 13.

dyplomatycznymi obu krajów, podobnie jak w innych krajach Bloku Wschodniego kierowali odtąd dyplomaci w randze *chargé d'affaires*.

W OCZEKIWANIU NA ANTYREWIZJONISTYCZNĄ REWOLUCJĘ

Nieobecny w kraju przywódca KPP próbował docierać do społeczeństwa polskiego głównie poprzez audycje nadawane w Radiu Tirana. Rozgłosnia ta stała się najważniejszym instrumentem propagandowym partii albańskiej o zasięgu międzynarodowym, zaś kolejne dyrektywy partyjne zawierały postulat rozszerzenia zakresu oddziaływania na nowe kraje i nowe języki³⁴. Po raz pierwszy audycje w języku polskim ukazały się na antenie tirańskiego rozgłośni we wrześniu 1966 r., początkowo jako trzy półgodzinne audycje dziennie, dwa lata później w programie rozgłośni znajdowało się już 8 audycji na dobę³⁵. W kolejnych audycjach atakowano „syjonistyczną klikę Gomułki”, przypisując jej tendencje rewizjonistyczne³⁶. Oprócz komentarzy dotyczących sytuacji w krajach socjalistycznych i kapitalistycznych, istotną rolę odgrywały także listy od czytelników, którzy miały przedstawiać w krytycznym świetle sytuację wewnętrzną w Polsce. Raporty Koci Zengo, opracowane w II połowie 1975 r. przedstawiały zakres działań propagandowych, które podejmowała strona albańska na rzecz Komunistycznej Partii Polski. Oprócz publikacji co dwa miesiące czasopisma „Czerwony Sztandar” (w objętości 8–10 stron i nakładzie 2 tys. egz), w Radiu Tirana tłumaczono i opracowywano wybrane teksty Envera Hodży, wydane w nakładzie 4 tys. egzemplarzy³⁷. Zaledwie 10% wspomnianych publikacji rozprowadzano w Polsce, najczęściej poprzez paczki wysyłane na adresy osób zaufanych. Większość publikacji w języku polskim trafiała do Francji, Belgii i do Niemiec, gdzie odbiorcami miały być środowiska polskich emigrantów. Pozostałą część nakładu kierowano do placówek dyplomatycznych i do bibliotek³⁸.

W jednym z wywiadów Kazimierz Mijal wspominał wyjątkowo bliskie relacje, jakie łączyły go z kierownictwem Albańskiej Partii Pracy, w tym osobiście z Enverem Hodżą. Dowodem tego miały być regularne spotkania, które miał odbywać z albańskimi przywódcami w czasie swojego pobytu w Tiranie³⁹. Pierwsze spotkanie Mi-

³⁴ E. Pandejlemoni, G. Kera, V. Duka, *Aspekte të historisë së komunizmit në Shqipëri përmes materialeve arkivore dhe burimeve sekondare*, Tirana 2020, s. 247.

³⁵ P. Gasztold, *Maoizm nad Wisłą?*, op. cit., s. 305–306.

³⁶ J. Eisler, op. cit., s. 29. Zob. także: G. Majchrzak, *Prawdziwa solidarność zamiast deklaratywnej przyjaźni. Polskie protest przeciwko inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację w 1968 r.*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2020/1, s. 163.

³⁷ AQSh, Fondi 14 APMP Polonia 1975/4, s. 1–2.

³⁸ Według szacunków Koci Zengo w ciągu 10 lat obecności Mijala w Albanii wydano na rzecz Komunistycznej Partii Polski 74 publikacje, głównie polskie tłumaczenia dokumentów ideologicznych partii albańskiej i przemówień Envera Hodży; AQSh, Fondi 14 APMP Polonia 1975/20, s. 3.

³⁹ K. Mijal, *Ostatni towarzysz*, rozm. R. Mazurek, „Nowe Państwo” 2001/30, s. 12.

jała z Hodżą i kierownictwem APP miało miejsce bezpośrednio po jego przybyciu do Tirany⁴⁰. W późniejszym okresie Hodża rzadko uczestniczył w takich spotkaniach, a stronę albańską reprezentował Ramiz Alia, (członek Biura Politycznego APP odpowiedzialny za ideologizację kultury i życia społecznego), jak również funkcjonariusze niższego szczebla⁴¹. Pierwsze wrażenia z kontaktów z Mijalem mogły skłaniać albańskich przywódców do przekonania, że kierowana przez niego partia stanowi realną siłę polityczną, zdolną przeciwstawić się ekipie Władysława Gomułki, a przebywający w Tiranie gość z Polski może w sposób efektywny tym ugrupowaniem kierować. Ocenę taką potwierdziło spotkanie Mijala z Enverem Hodżą, do którego doszło 27 lutego 1967 r. Omawiając perspektywy walki z rewizjonizmem Hodża zwrócił uwagę na konieczność zwiększenia działalności propagandowej na terytorium Polski, ale także nawiązania kontaktów z osobami krytycznie nastawionymi do ekipy W. Gomułki, którzy cieszą się autorytetem w partii i społeczeństwie. Największe nadzieje albański przywódca wiązał z Konstantym Rokossowskim, w przekonaniu, że jego autorytet polityka i dowódcy, a także niechęć do Chruszczowa sprawiała, że nawiązanie z nim współpracy może okazać się kluczowe w działaniach skierowanych przeciwko Gomułce. Mijał odradzał kontakty z Rokossowskim, podkreślając jego niekwestionowaną lojalność wobec władz na Kremlu, ale zachęcał stronę albańską do nawiązania współpracy z sowieckimi działaczami partyjnymi, pracującymi na obszarach graniczących z Polską, jak również z tymi działaczami PZPR, którzy poślubili Rosjanki. Brak albańskiej placówki dyplomatycznej, działającej na terenie ZSRR przekreślał jednak perspektywy takich działań.

Dość wyraźną cezurą rozgraniczającą albański etap w działalności Mijala stał się pobyt w Pekinie na przełomie 1969/1970, połączony z kuracją w szpitalu po operacji układu pokarmowego i dłuższą rekonwalescencją, początkowo w Chinach, a następnie już po powrocie – w Tiranie⁴². Długotrwały pobyt Mijala w Pekinie mógł skłaniać kierownictwo partii albańskiej do przekonania, że jest on w Pekinie doceniany i szanowany, a pozyskanie jego przychylności korzystne w perspektywie rozwoju stosunków chińsko-albańskich⁴³. Od Mijala oczekiwano informacji na temat polityki chińskiej, których nie można było pozyskać z innych źródeł, ale także pośrednictwa w kontaktach z Pekinem. Rosnący autorytet Mijala był także – paradoksalnie – konsekwencją wydarzeń na Wybrzeżu w grudniu 1970 r. Albańczycy z uwagą śledzili te wydarzenia, które zapowiadały w ich przekonaniu początek buntu robotników polskich przeciwko rewizjonistycznej ekipie Gomułki. Mimo że nic nie wskazywało na to, aby działalność mijalowców miała jakikolwiek wpływ na wydarzenia grudniowe, to jednak realizował się scenariusz zapowiadanego od kilku lat przez Mijala wystą-

⁴⁰ D. Kaloci, *Si e shoqërova për 12 vite*.

⁴¹ P. Prifti, *Socialist Albania since 1944: domestic and foreign developments*, Cambridge 1978, s. 97.

⁴² Wiosną 1971 r. Mijał przeszedł w Pekinie operację, skąd po długiej rekonwalescencji wrócił do Tirany w październiku; AQSh, Fondi 14APMP, Polonia, 1971, d. 11, s. 1–6.

⁴³ Ibidem, d. 2, s. 2–3.

pienia robotniczego przeciwko Gomulce. W rozmowach z kierownictwem partii albańskiej, przywódca KPP deklarował przekonanie o utrzymywaniu się niestabilnej sytuacji w Polsce i o rychłym upadku Edwarda Gierka, którego władzę obalą kolejne wystąpienia robotnicze. Jeśli nawet tak się nie stało to i tak Mijał zaczął odgrywać istotną rolę w analizie polityki Pekinu, która od czasu wizyty Henry'ego Kissingera w Pekinie (lipiec 1971 r.) zaczęła ewoluować w kierunku odprężenia w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi. Obszerny list Envera Hodży skierowany do Mao Zedonga w październiku 1971 r., zawierał apel do przywódcy ChRL, aby nie dopuścić do wizyty prezydenta USA Richarda Nixona w Pekinie, a zarazem wskazywał na destrukcyjny wpływ tej wizyty dla światowego komunizmu⁴⁴. List spowodował zrozumiałą irytację kierownictwa partii chińskiej, które nie spodziewało się połażanek ze strony Albańczyków. Po przyjęciu ChRL do ONZ (15 lipca 1971 r., na wniosek Albanii) przydatność dotychczasowego sojusznika dla Pekinu dramatycznie spadła⁴⁵.

KAZIMIERZ MIJAŁ JAKO DORADCA I KOMENTATOR

Przyjazd Mijała do Tirany zbiegł się w czasie z wydaniem oświadczenia przez Komitet Centralny APP zapowiadającego rozpoczęcie procesu „rewolucjonizacji życia społeczno-politycznego”, co oznaczało w praktyce implementację albańskiej odmiany chińskiej rewolucji kulturalnej⁴⁶. Hasłom „reedukacji poprzez pracę” i „reorganizacji aparatu partyjno-państwowego” towarzyszyły działania na rzecz ideologizacji życia społecznego i przejścia pełnej kontroli nad życiem codziennym Albańczyków przez lokalne struktury partyjne.

Fascynacji ideą chińskiej rewolucji kulturalnej nie zagroziły nawet niebezpieczne zmiany w polityce zagranicznej Pekinu. Potrzeba realizacji chińskiej drogi do komunizmu nadawała szczególne znaczenie kolejnym wypowiedziom Mijała, który był bezpośrednim obserwatorem rozwoju społeczeństwa komunistycznego w Chinach. Były one z uwagą analizowane przez sekretariat KC partii albańskiej, budząc zainteresowanie, ale także irytację. Krytyczne opinie Mijała, dostrzegającego szereg nieprawidłowości w działalności spółdzielni produkcyjnych w okolicach Korczy, nie odnosiły się do kwestii ekonomicznych, ale raczej tworzenia nowej hierarchii kołchozowej, niezgodnej z duchem komunizmu. Mimo iż Mijał deklarował, że nie zamierza mieszać się do kompetencji lokalnych organów partii, to jednak konsekwentnie

⁴⁴ Ibidem, Fondi 14/AP, 1971, d. 45/2, s. 1–37.

⁴⁵ Bezpośrednią konsekwencją listu E. Hodży była nieobecność delegacji chińskiej na VI Zjeździe Albańskiej Partii Pracy w październiku 1971 r.; Gj. Boriçi, *Problematika shqiptaro-kineze në informacionet e diplomatëve shqiptarë*, „Studime historike” 2019, nr 1–2, s. 153–154, E. Mehilli, *Fron Stalin to Mao*, s. 228; A. Kreka, op. cit., s. 135.

⁴⁶ I. Blumi, *Hoxha's class war: the cultural Revolution and state reformation, 1961–1971*, „East European Quarterly” 1999, t. 33, nr 3, s. 313–314.

kierował prośby o wstawiennictwo do Ramiza Alii, zwracając uwagę choćby na sytuację pracowników kolchozu Dardhe k. Korczy, którzy mimo wzorowej pracy i zasług dla systemu, nie mogli rozwiązać podstawowych problemów życiowych, czego nie ułatwiały im lokalne władze⁴⁷. Postulaty Mijala dotyczyły dość istotnego problemu, trwałości powiązań rodzinno-towarzyskich których nie naruszył okres komunizmu, ale uwagi te wywoływały irytację władz centralnych i przekonanie, że Mijal nie rozumie lokalnych uwarunkowań.

Za znacznie ciekawszy przykład wpływu Mijala na politykę wewnętrzną Albanii można uznać jego obszerną wypowiedź poświęconą organizacji i przebiegowi XI Festiwalu Piosenki (Festivali i Këngës) w Tiranie, w grudniu 1972 r. Największa impreza muzyczna komunistycznej Albanii stanowiła jedną z wizytówek albańskiego socrealizmu, starannie przygotowywaną co roku przez odpowiedzialnych za kulturę urzędników Komitetu Centralnego partii⁴⁸. Dyskusja wokół XI edycji festiwalu znacząco wykraczała poza schemat relacji z wydarzenia kulturalnego wpisując się w kontekst walki ideologicznej o zachowanie czystości komunistycznego wzorca kultury. Festiwal stanowił bowiem wizytówkę tendencji liberalizacyjnych w kulturze, kojarzonych z nazwiskami Fatosy Paçramiego i Todiego Lubonji, którzy w tym czasie kierowali państwowymi mediami. Zarówno teksty piosenek, jak również stroje wykonawców odbiegały od dotychczasowej socrealistycznej sztafety, nawiązując do wzorca włoskiego festiwalu organizowanego w San Remo. Mijal, który zapewne oglądał transmisję telewizyjną z festiwalu, jeszcze w czasie trwania imprezy zredagował szereg uwag krytycznych, potępiając porzucenie wzorca kultury dla mas na rzecz rewizjonistycznych i liberalnych wzorców, zaczerpniętych bezmyślnie z Zachodu⁴⁹. Przyznając, że obserwował Festiwal Piosenki od kilku lat, doszedł do wniosku, że jego organizatorzy odchodzą od słusznej drogi, jaką jest budowa socjalizmu poprzez odpowiednią twórczość muzyczną. W jego przekonaniu „treść piosenek nadal pozostawała rewolucyjna i odzwierciedlała życie i pracę klasy robotniczej, ale zarówno muzyka, jak i rytm stały się obce”. Recenzującego festiwal przywódcę KPP razili ekstrawaganckie stroje wykonawców, a także nadmiar kołczyków i pierścionków u wykonawców, co skwapliwie filmowali kamerzyści. Wyjątkowo karygodne w opinii Mijala było pominięcie w składzie jurorskim przedstawicieli klasy robotniczej i pracowników spółdzielni produkcyjnych, których miejsce zastąpili przedstawiciele inteligencji⁵⁰. Zarysowany przez Mijala scenariusz katastrofy, ku której zmierzała kultura albańska stał się prawdopodobnie jedną z pierwszych tak krytycznych opinii dotyczących XI Festiwalu Piosenki⁵¹. Fakt, że w marcu 1973 r. władze APP zdecy-

⁴⁷ AQSh, Fondi 14APMP, Polonia, 1972/8, s. 1–2.

⁴⁸ Ibidem, Fondi 509, 1973, d. 1, s. 44–46.

⁴⁹ Ibidem, Fondi 14APMP, Polonia, 1972, d. 8, s. 6–9.

⁵⁰ Ibidem, s. 8.

⁵¹ Albański historyk Kastriot Dervishi za początek kampanii ideologicznej przeciwko organizatorom festiwalu uznaje wystąpienie Envera Hodży w dniu 9 stycznia 1973 r. w czasie obrad Prezydium Zgromadzenia Ludowego; idem, *Historia e vërtetë e Partisë së Punës së Shqipërisë*, Tirana 2022, s. 225.

dowały się na podjęcie represji wobec środowisk artystycznych i zablokowania dalszych działań F. Paćramiego i T. Lubonji może świadczyć o sprawczości Mijala, tym bardziej że wyrażone przez niego opinie i ich argumentacja, kilka miesięcy później prawie w niezmienionej formie trafiły do dokumentów partyjnych, demaskujących zagrożenia wynikające z wprowadzania obcych wzorców ideologicznych do kultury socjalistycznej⁵².

KŁOPOTLIWY PRZYWÓDCA DOGORYWAJĄCEJ PARTII

Pierwsze symptomy kryzysu w relacjach Kazimierza Mijala z kierownictwem partii albańskiej można dostrzec już w 1973 r. W opinii polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych dowodem na to było nieopublikowanie w listopadzie t. r. w partyjnym dzienniku „Zeri i Popullit” depeszy gratulacyjnej Mijala, przesłanej z okazji święta narodowego Ludowej Republiki Albanii⁵³. Zmianę nastawienia Albańczyków do partii kierowanej przez Mijala można powiązać z tekstem raportu, opracowanego w lipcu 1972 r. przez Koci Zengo stanowiącego swoisty przegląd kadr i możliwości działania Komunistycznej Partii Polski. Ograniczenie swobody działania ambasady albańskiej w Warszawie, co było konsekwencją ucieczki Mijala ograniczyło do minimum możliwości kontaktu Mijala z krajowymi działaczami partii, a samo ugrupowanie wydawało się raczej zbiorem pojedynczych osób, działających w rozproszeniu. Efektywność ich działań, a przede wszystkim znikomy oddźwięk społeczny wpływała na marginalizację Mijala jako skutecznego politycznego gracza.

W raporcie K. Zengo przedstawiono charakterystyki osobowe piętnastu osób z kierownictwa KPP, opracowane w oparciu o opinie samego Mijala, jak też informacje pochodzące ze źródeł dyplomatycznych⁵⁴. Raport wskazywał jednoznacznie na kryzys przywództwa w partii. Starsi stażem działacze albo zaprzestali ze strachu jakiegokolwiek działalności politycznej (Władysław Dworakowski, Zbigniew Osten) albo nawet podjęli wrogą działalność odśrodkową (Józef Rygliszyn, Konrad Potapczuk). Albański raport wskazywał także na niefrasobliwość i nieporadność działania kierownictwa KPP w warunkach konspiracyjnych, co miało ułatwiać inwigilację struktur partii przez Służbę Bezpieczeństwa⁵⁵. Największe nadzieje na kontynuowa-

⁵² Zob. *Informacion i instruktorit të Komitetit Qendror të PPSH, Mark Prendi mbi mbledhjen e organizatës bazë të partisë të Radios së Brendshme ku ishte diskutuar mbi luftën kundër ndikimeve e shfaqjeve të huaja*, 14 mars 1973 [w:] *Indoktrinimi komunist përmes kulturës, letërsisë dhe artit (Dokumente historike)*, t. 2 (1969–1973), red. B. Meta, A. Krasniqi, H. Bello, Tirana 2019, s. 206–210.

⁵³ Notatka Jerzego Roszaka, dyrektora Departamentu I MSZ w sprawie stosunków z Albanią, 7 V 1974 r., [w:] *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1974*, red. A. Kochański, M. Mokrzycki-Markowski, Warszawa 2007, s. 364.

⁵⁴ AQSh, Fondi 14APMP, Polonia, 1966, d. 23, s. 17–28.

⁵⁵ O działaniach Służby Bezpieczeństwa wobec KPP wspomina Przemysław Gasztold; idem, *Towarzysze z betonu. Dogmatyzm w PZPR 1980–1990*, Warszawa 2019, s. 63.

nie misji KPP wiążano z dwoma jej aktywnymi działaczami – Marianem Potapczukiem i Hilarym Chełchowskim. Ten ostatni (po aresztowaniu w 1969 r. Stanisława Brodzińskiego), miał w praktyce kierować działaniami KPP w kraju⁵⁶. Nutkę optymizmu w końcowej części raportu budziło pojawienie się nowych działaczy w kierownictwie KPP, którzy wstąpili do partii już po wyjeździe Mijala, ale w chwili powstania raportu było zbyt wcześnie dokonywać realnej oceny ich aktywności⁵⁷.

Pretekstem do spotkania Mijala z kierownictwem KC APP w marcu 1975 r. stała się prośba strony albańskiej o relację z kolejnej wizyty przywódcy KPP w Pekinie. Stronę albańską reprezentowali członkowie Komitetu Centralnego APP Ramiz Alia i Kahreman Ylli⁵⁸. Jednym z wiodących tematów rozmowy była kwestia polityki Edwarda Gierka wobec Związku Sowieckiego i perspektyw powtórzenia buntu polskich robotników, podobnego do wydarzeń grudnia 1970 r. Mijał dość jednoznacznie zaprzeczył możliwości wystąpienia nowych władz PRL przeciwko Moskwie, za mało prawdopodobny uznał także scenariusz zmniejszania zależności od Moskwy, analogicznego do Rumunii rządzonej przez Nicolae Ceaușescu. Mimo deklaracji poparcia, które miał wyrażać Pekin wobec działalności KPP, ze strony uczestniczącego w spotkaniu Ramiza Alii można było wyczuć narastający sceptycyzm, zarówno wobec informacji o ewolucji polityki chińskiej zmierzającej w kierunku łagodzenia sporów ze „światem rewizjonistów”, jak również wobec deklaracji Mijala o rzekomych sukcesach i zwycięstwach, które odnosi Komunistyczna Partia Polski⁵⁹. Mimo to, Alia podkreślił istotną rolę Mijala w bezpośrednich kontaktach z Pekinem, doceniając zarazem zaufanie, którym cieszył się wśród przywódców partii chińskiej.

Kres bliskiej współpracy kierownictwa partii albańskiej i *mijalowców* stał się widoczny pod koniec 1977 r. i stanowiło pokłosie narastających kontrowersji ideologicznych pomiędzy Tiraną, a Pekinem⁶⁰. Na polecenie KC APP do Tirany wyjechało dwóch dyplomatów pracujących w ambasadzie albańskiej w Warszawie – Leonard Zissi i Vasil Faber, którzy spotkali się z Hysnim Kapo (członkiem Biura Politycznego APP) i otrzymali od niego zadanie rozpoznania poglądów działaczy KPP na temat ideologicznych rozbieżności chińsko-albańskich. Według relacji L. Zissiego, kolejne dwa spotkania z przedstawicielem KPP, Hilarym Chełchowskim odbyły się późną jesienią 1977 r. w okolicach Warszawy⁶¹. W czasie rozmów H. Chełchowski jednoznacznie poparł stronę chińską w sporze z Albanią, deklarując poparcie dla chińskiej teo-

⁵⁶ AQSh, Fondi 14APMP, Polonia, 1966, d. 23, s. 22.

⁵⁷ Raport podaje tylko imiona nowych członków kierownictwa (Ryszard, Krystyna, Andrzej), choć wskazuje na ich wcześniejszą działalność w strukturach PZPR; ibidem, s. 28.

⁵⁸ AQSh, Fondi 14 APMP, Polonia, 1975/2, s. 1–11.

⁵⁹ Ibidem, s. 18.

⁶⁰ We wrześniu 1977 r. doszło do wizyty Josipa Broza Tity w Pekinie, co dla kierownictwa partii albańskiej oznaczało ideologiczną zdradę i budzącą niepokój akceptację Chińczyków dla „jugosłowiańskiego rewizjonizmu”; zob. W. J. Dziak, *Albania między Belgradem, Moskwą i Pekinem*, Warszawa 1991, s. 167–168.

⁶¹ D. Kaloci, *Për Mijalin*, op. cit.

rii trzech światów. W atmosferze narastającego sporu albańsko-chińskiego po śmierci Mao Zedonga we wrześniu 1976 r. znaczenie Mijala gwałtownie spadło, a świadomość, że zdecydowanie bliższe jest mu stanowisko Pekinu niż Tirany czyniło dotychczasowego sojusznika bezużytecznym.

Spadek zainteresowania Mijalem ze strony kierownictwa APP miał także bardziej przyziemne uzasadnienie. Finansowaniem działalności obcych ugrupowań komunistycznych na terytorium Albanii zajmował się Wydział Zagraniczny KC APP, dzięki wspomnianemu wcześniej Funduszowi Solidarności. Środki na ten cel zapewniała do połowy lat 70. strona chińska, ale po przyjęciu Chin do ONZ w 1971 r. znaczenie Albanii w polityce chińskiej jako promotora chińskiej akcesji drastycznie spadło. Wkrótce potem zredukowano do minimum wsparcie finansowe KPCh dla partii albańskiej – w konsekwencji koszty utrzymania obcych partii spadły w całości na Albańczyków⁶². Zmusiło to kierownictwo APP do bardziej racjonalnego wykorzystywania środków zgromadzonych w ramach Funduszu Solidarności i redukcji kosztów przeznaczonych na działania o wątpliwych efektach politycznych. Jedną z ofiar redukcji był Kazimierz Mijał, a zmniejszenie środków na jego utrzymanie miało stanowić formę nacisku, skłaniającą niechcianego gościa do wyjazdu z Albanii⁶³. Mimo pogarszającej się sytuacji finansowej, przywódca KPP starał się maksymalnie przedłużyć swój pobyt w Albanii. Jak określił to w rozmowie z R. Alią i K. Yllim, pobyt w Albanii stwarzał większe szanse na podtrzymanie kontaktów z krajem, istotną rolę odgrywał także klimat Albanii, łagodniejszy niż w Chinach i bardziej korzystny dla jego zdrowia⁶⁴.

Temat działalności Komunistycznej Partii Polski stanowi do dzisiaj jeden z ciekawszych aspektów aktywności partyjnych dogmatyków w okresie PRL, tym bardziej interesujący, że wpisany w kontekst międzynarodowy sporu z Albanią i Chinami. Albańskie zainteresowanie postacią Mijala pojawiło się znacznie później jako konsekwencja wywiadów, których on sam udzielił pod koniec życia, marginalizując dość długi, bo liczący 12 lat okres albański w swojej działalności politycznej. Na wzajemne postrzeganie rzutuje niewątpliwie końcowy okres pobytu Mijala w Albanii i rozczarowanie wyborem przez niego opcji prochińskiej w sytuacji narastającego konfliktu ideologicznego między dwoma dotychczasowymi sojusznikami. Ujawnione dla historyków dokumenty zespołu Komitetu Centralnego Albańskiej Partii Pracy nie odpowiadają jednoznacznie na pytanie, jaką rolę przypisywano Mijałowi w polityce albańskiej, abstrahując od „internacjonalistycznego obowiązku” przyciągnięcia przed-

⁶² A. Popa, *Kur Enver Hoxha financonte partitë komuniste të botës: ish-drejtori i Drejtorisë së Jashtme të KQsë së PPSH-së, tregon për momentet më të çuditshme të funksionimit të partisë në shtet, „Standard”*, 25.08.2011, s. 14–15; A. Kreka, op. cit., s. 134–135.

⁶³ Kazimierz Mijał ostatecznie opuścił Albanie 1 lipca 1978 r.; D. Kaloci, *Pranimi i Mijalit në Shqipëri*, s. 13. Zaledwie tydzień później chińskie ministerstwo spraw zagranicznych powiadomiło stronę albańską o zerwaniu wszystkich porozumień dotyczących współpracy ekonomicznej i wojskowej; Gj. Borici, op. cit., s. 174; K. Dervishi, op. cit., s. 249.

⁶⁴ AQSh, Fondi 14 APMP. Polonia, 1975/2, s. 17–18.

stawiciela ideologicznie bratniej partii. Mamy do czynienia głównie z dokumentami sporządzonymi zgodnie z obowiązującą formułą ideologiczną, choć nieco więcej informacji dotyczących kontekstu albańskiej aktywności Mijala przynoszą raporty Koci Zengo na temat bieżącej aktywności polskiego gościa.

Można odnieść wrażenie, że początkowo władze albańskie przypisywały większe znaczenie ugrupowaniu politycznemu, które firmował swoim nazwiskiem Mijal, w czym upewniał kierownictwo polityczne APP gość z Polski. Wpływy polityczne w środowiskach robotniczych, które miały stać się kartą przetargową Mijala mogły być uznawane przez kierownictwo albańskie jako wiarygodne, a raporty z Warszawy potwierdzały narastające niezadowolenie z polityki Władysława Gomułki. Jednocześnie Mijal mógł być traktowany jako istotna karta przetargowa władz albańskich w kontaktach z Chinami, a nawet jako rzecznik interesów albańskich w Pekinie. Bilans tej współpracy można określać mianem obopólnego rozczarowania. W warunkach ścisłej inwigilacji ambasady albańskiej w Warszawie, pozyskiwanie przez nią wiarygodnych informacji stało się niezwykle trudne. Skala oddziaływania mijalowców na społeczeństwo polskie okazała się jednak znikoma w stosunku do oczekiwań, a nieliczni aktywni działacze KPP koncentrowali się raczej na przetrwaniu niż prowadzeniu „działalności rewolucyjnej”, zmierzającej do obalenia „rewizjonistycznych” władz PRL. Równie ograniczone, w stosunku do oczekiwań Albańczyków okazały się wpływy Mijala w kierownictwie partii chińskiej, podobnie jak jego możliwości odgrywania roli pośrednika w relacjach Tirany i Pekinu. Z perspektywy Mijala, jak sam to przyznawał po latach, albańscy komuniści pozostawali zwolennikami „niedorzecznych i bzdurnych teorii”, które w przekonaniu przywódcy KPP niewiele miały wspólnego z marksizmem, a nawet ze zdrowym rozsądkiem.

BIBLIOGRAFIA

Źródła niepublikowane i publikowane

Archiwum Państwowe w Tiranie (AQSh)

Zespół Komitetu Centralnego Albańskiej Partii Pracy (*Fondi 14*)

Zespół Albańskiego Radia i Telewizji (*Fondi 509*)

Indoktrinimi komunist përmes kulturës, letërsisë dhe artit (Dokumente historike), t. 2 (1969–1973), red. Beqir Meta, Afrim Krasniqi, Hasan Bello, Tirana 2019.

Pandelejmoni Enriketa, Kera Gentiana, Duka Valentina, *Aspekte të historisë së komunizmit në Shqipëri përmes materialeve arkivore dhe burimeve sekondare*, Tirana 2020.

Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1974, red. Aleksander Kochański, Mikołaj Mokrzycki-Markowski, Warszawa 2007.

Opracowania

Bagieński Witold, *Początki działalności wywiadowczej Departamentu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w krajach Bloku Wschodniego*, „Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2020, nr 18, s. 13–55.

Blumi Isa, *Hoxha's class war: the cultural revolution and state reformation, 1961–1971*, „East European Quarterly” 1999, t. 33, nr 3, s. 303–326.

- Boçi Sonila, *Partia e Punës se Shqipërisë në kërkim të nje qendre gravitacioni për grupet marksiste leniniste ne Itali (1963–1966)*, „Studime historike” 2019, nr 1–2, s. 125–150.
- Boriçi Gjon, *Problematika shqiptaro-kineze në informacionet e diplomatëve shqiptarë*, „Studime historike” 2019, nr 1–2, s. 154.
- Dervishi Kastriot, *Historia e vërtetë e Partisë së Punës së Shqipërisë*, Tirana 2022.
- Dziak Waldemar J., *Albania między Belgradem, Moskwą i Pekinem*, Warszawa 1991.
- Dziuba Adam, *Wyznawcy Mao Zedonga i Envera Hoxhy. Maoiści w Polsce i w województwie katowickim*, „CzasyPismo. O historii Górnego Śląska” 2017, nr 2, s. 163–173.
- Eisler Jerzy, *Marzec 1968 – geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 1991.
- Gasztold-Señ Przemysław, *Albańsko-chińska pomoc w rozpowszechnianiu bezdebtowych druków Komunistycznej Partii Polski (Mijala)* [w:] *Czas bibuły. Mechanizmy – ludzie – idee*, red. Roman Wróblewski, t. 2, Wrocław 2013, s. 69–83.
- Gasztold Przemysław, *Gardiani i Doktrinës: Kazimierz Mijal, Shqipëria dhe Partia Komuniste e Polonisë*, „Politikja” 2017, nr 2, s. 150–164.
- Gasztold Przemysław, *Maoizm nad Wisłą? Działalność Komunistycznej Partii Polski Kazimierza Mijala*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 2, s. 290–318.
- Gasztold Przemysław, *Towarzysze z betonu. Dogmatyzm w PZPR 1980–1990*, Warszawa 2019.
- Gnoinska Margaret K., *Promoting the ‘China Way’ of communism in Poland and beyond during the Sino-Soviet split: the case of Kazimierz Mijal*, „Cold War History” 2018, t. 18, nr 3, s. 343–359.
- Grabski August, *Z dziejów lewicy antyrewijonistycznej w Polsce Ludowej (1964–1965)* [w:] *Parlamentaryzm, konserwatyzm, nacjonalizm. Sefer jowel. Studia ofiarowane prof. Szymonowi Rudnickiemu*, red. Jolanta Żyndul, Warszawa 2010, s. 70–90.
- Kaloci Dashnor, *Pranimi i Mijalit në Shqipëri, prishi marrëdhëniet me Poloninë*, „Gazeta Shqiptare”, 22.02.2002, s. 12–13.
- Kreka Alba, *Marrëdhëniet politike mes Shqipërisë dhe Kinës në vitet ‘70*, „Polis” 2014, nr 13, s. 127–140.
- Lalaj Ana, *Konferenca e Partisë e Tiranës, një pranverë e dështuar e së majtës në Shqipëri (14–19 prill 1956)*, „Studime historike” 2009, nr 1–2, s. 109–132.
- Lesiakowski Krzysztof, *Mieczysław Moczar „Mietek” – biografia polityczna*, Warszawa 1998.
- Łuczak Maciej, *A imię jego 34. Postępowanie karne wobec sygnatariuszy listu 34 i popierających go pisarzy*, Warszawa 2022.
- Majchrzak Grzegorz, *Prawdziwa solidarność zamiast deklaratywnej przyjaźni. Polskie protest przeciwko inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację w 1968 r.*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2020, nr 1, s. 141–171.
- Mëhilli Elidor, *From Stalin to Mao. Albania and the socialist world*, London 2017.
- Mëhilli Elidor, *Radio and revolution: Tirana via Bari, from Moscow to Beijing* [w:] *Europe’s internationalists: rethinking the history of internationalism*, red. Jessica Reinisch, David Brydan, London 2021, s. 68–85.
- Mijal Kazimierz, *Ostatni towarzysz*, rozm. Robert Mazurek, „Nowe Państwo” 2001, nr 30, s. 9–15.
- Namiołkiewicz Walery, *Byłem sekretarzem Gomułki*, rozm. Grzegorz Sołtysiak, Warszawa 2002.
- Popa Agim, *Kur Enver Hoxha financonte partitë komuniste të botës: ish-drejtori i Drejtorisë së Jashtme të KQsë së PPSH-së, tregon për momentet më të çuditshme të funksionimit të partisë në shtet*, „Standard”, 25.08.2011, s. 14–15.
- Prifti Peter, *Socialist Albania since 1944: domestic and foreign developments*, Cambridge 1978.
- Rakowski Mieczysław, *Dzienniki polityczne 1963–1966*, Warszawa 1999.
- Skobelski Robert, *Polityka PRL wobec państw socjalistycznych w latach 1956–1970. Współpraca – napięcia – konflikty*, Poznań 2010.
- Skobelski Robert, *Stosunki polsko-albańskie w latach 1956–1970*, „Limes. Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej”, 2008, nr 1, s. 270–294.
- Szumilo Mirosław, *Elita PZPR w latach 1948–1955 – mechanizmy zmian kadrowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 17, t. 144, nr 4, s. 713–737.

Tebinka Jacek, *Uzależnienie czy suwerenność? Odwilż październikowa w dyplomacji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 2010.

Vickers Miranda, Pettifer James, *Albania: from anarchy to a Balkan identity*, London 1999.

Strony internetowe

Kaloci Dashnor, *Për Mijalin, polakët përzonë ambasadorin tonë Koço Prifti, dhe Hysni Kapo më ngarkoi një mision sekret, ku në një pyll jashtë Varshavës/ Dëshmia e ish-diplomatit*, <https://memorie.al/per-mijalin-polaket-perzune-ambasadorin-tone-koco-prifti-dhe-hysni-kapo-me-ngarkoi-nje-mision-sekret-ku-ne-nje-pyll-jashte-varshaves-deshmia-e-ish-diplomatit/> [dostę: 9.06.2025].

Kaloci Dashnor, *Si e shoqërova për 12 vite kryekomunistin e Polonisë, që rrinte ilegalisht në vila sekrete, ku vinin Enveri, Ramizi dhe.../ Dëshmia e rrallë e përkthyesit*, <https://memorie.al/si-e-shoqerova-per-12-vite-kryekomunistin-e-polonise-qe-rrinte-ilegalisht-ne-vila-sekrete-ku-vinin-enveri-hysniu-ramizi-dhe-deshmia-e-rralle-e-perkthyesit/> [dostę: 9.06.2025].

Mustafai Duro, *Sipas porosive nga qendra në Tirane në vitin 1958 u takova me Fan Stiljan Nolin në kishën e tij fshehurazi natën de ai më tha për udhëheqjen tonë/ Dëshmia e rrallë e ish-drejtorit të zbulimit*, <https://memorie.al/sipas-porosive-nga-qendra-ne-tirane-ne-vitin-1958-u-takova-me-fan-stiljan-nolin-ne-kishen-e-tij-fshehurazi-naten-dhe-ai-me-tha-per-udheheqjen-tone-deshmia-e-rralle-e-ish-drej/> [dostę: 9.06.2025].